

TANRI VE EVREN*

Yaz.: A. R. Mohapatra

Çev.: Metin YASA**

"Tanrı her yeredir ve Tanrı'nın olmadığı yer yoktur. Eğer Tanrı ile evren arasında bir karşılık varsa, evrenden tam olarak kurtulmanın tek yolu, kaçmaktır."

S. Radhadrishnan

Tanrı ya da mutlak kavramı, son derece önemli, bütünüyle evrensel ve dinin odak kavramıdır. Tanrı, en üst gerçeklik, en üst değer ve en üst amaçtır. Tanrı ile evren arasındaki ilişki çok eski zamanlardan beri tartışıla gelmiştir. Bu tür kavramların içinde en önemli sorun, aşkınlık ve içkinlikten biridir. Bu önemli sorunu tartışma biçimi, aşağıdaki kuramların doğmasına neden olmuştur: Deizm, Panteizm, Panenteizm ya da Teizm, Ateizm, Agnostisizm ve Naturalizm. Şimdi bunları tek tek tartışalım.

Deizm

Bu kuram, Tanrının evrenden ayrı olduğunu ileri sürer. Tanrı, bütünüyle verenin dışında ya da aşkındır. Bu kavram, Tanrı'nın evreni yaratması ve yaratma sonrası Tanrı ile insan arasındaki her hangi mümkün bir ilişkiyi yadsıma anlamına gelen Latince 'Deus' kavramından türetilmiştir.

Deist, belli bir anda iradesiyle evreni yoktan yaratan Tanrı'nın, evrenin *cause sui*, ilk nedeni olduğuna inanır. Yaratma sonrası evren; irade, güç ve ener-

* Bu çeviri, A. R. Mohapatra'nın, **Philosophy of Religion: An Approach to World Religions**, (Sterling Publishers Private Limited, New Delhi, 1990) isimli eserinin 89-99 sayfalarından yapılmıştır.

** Yad. Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fak.

jiden oluşan ikincil niteliklerle Tanrı'dan bağımsız olarak varlığını sürdürür. Ancak Tanrı, evrenin koruyucusu ve yöneticisi olma işlevselliğini yerine getirir.

Tanrı, uzay ve zamanın ötesindedir. Deistik Tanrı kavramının anlamı şudur: Evrenimizin Tanrı dışında bağımsız bir gerçekliği vardır ve insan iradesi mutlak özgürlükten zevk duyar. Bununla birlikte evren, kimi nedenlerden dolayı, Ona bağımlıdır ve O'nun müdahalesi zorunludur.

Tanrı - evren ilişkisi, bu kuram tarafından saat ve saati yapan analogisine dayalı olarak gösterilir. Saati yapan ile saat arasındaki ilişki, saatin tam olarak tamamlanmasıyla son bulur. Benzer şekilde, Tanrı'nın yaratma eylemiyle olan ilişkileri de, evreni yaratması tamamlanınca, son bulur.

Bu kuram, 16. ve 17. yüzyıllarda John Toland, Mathew Tingal ve Thomas Chubb gibi Batılı filozoflarca desteklenmişti. Bununla birlikte ilgili kuram, ne güçlüdür ne de herkes tarafından kabul edilmiştir.

Eleştirisi

- i- Yaratılışın zaman ve amacını bilmek güçtür. Deizme göre Tanrı evreni belli bir zaman diliminde yaratmıştır. Fakat biz O'nun yaratmasının amaç ve zamanını bilemeyiz.
- ii- Deizm, Tanrı'nın evreni yoktan yarattığını ileri sürer. Bu mantıksal açıdan tutarsızdır. Mantık, yoktan hiçbir şeyin meydana gelmediğini söyler.
- iii- Deizm, Tanrı ile evren arasında bir dualizm içerir. Bu kuram, Tanrı'nın mı yoksa evrenin mi gerçek olduğunu açıkça ortaya koyamaz.
- iv- Bu kuram, mantık açısından güçsüzdür. Çünkü bazı filozoflar Tanrı'nın evrenden ayrı ve bağımsız olduğunu ileri sürer. Yine bazı filozoflara göre, evren bütünüyle ayrı ve bağımsızdır.
- v- Deizm, Tanrı ile evren arasında bir ilişkiden söz edemez. Biri sonsuz ve gerçek olursa, diğeri sonlu ve gerçek dışı olmak durumundadır; o halde bu ikisi arasında ilişki nasıl kurulabilir?
- vi- Dahası, Tanrı, evreni yaratıktan sonra, onu ikincil nedenlerle tek başına bıraktı. Böylece Tanrı, evrenden ayrı ve onun dışında kaldı. Bu durum, dindar bir insanın tutumunda büyük değişikliklere neden olur. Bu kuram, spiritüel olarak da yetersizdir.

Panteizm

Panteizm, Yunanca tüm anlamına gelen 'Pan' ile Tanrı anlamına gelen 'Theos'un birlikteliğinden oluşur. Dolayısıyla kavram olarak anlamı, her şey Tanrı'dır demektir. Daha yaygın olarak, evren Tanrıdır, ve Tanrı evrendir, anlamını içerir. Bu kavram; deizme zıt olup, ona karşı bir reaksiyondur, ve Tanrı'nın mutlak olarak evrende içkin olduğunu tasarımlar.

Panteizm, Tanrı ve evrenin zorunlu olarak birlikte var olduklarını ve evreni oluşturan bütünde içkin olarak birlikte bulduklarını kabul eder; dolayısıyla evrensiz Tanrı niteliksiz bir Töz, Tanrısız evren ise mutlak geçersizdir (1). Her şey, her olay, her akıl ve her zihinsel eylem, başkası değil, bütünüyle Tanrı'dır. Tanrı, sadece bütün varolanda var değil, aynı zamanda O tek gerçekliktir de. Eğer Tanrı, tek olan, tek gerçeklik ve O'ndan başka bir şey yoksa, tüm çokluk gerçek dışı görünüşten ibaret kalır.

Spinoza'ya göre Tanrı Töz'dür ve Töz Tanrı'dır. Bu Töz, mutlak olan bir ruhsal Gerçekliktir. Spinoza gibi, Hegelci idealizm de, özü gereği, panteistiktir. Hegel, Gerçek'in Mutlak Akıl ya da İrade olduğunu düşünür. Mutlak'ın dışında bir şey yoktur, ve her şey Mutlak'tır. Tanrı sonsuzdur ve her yeredir. Bu kuram, '*aham Brahmasmi*' ve '*sarvam khalvidam Brahma*' şeklindeki Upanışad söylemiyle ilişkilidir.

Dünya da, Tanrı gibi, öncesizdir; ne zaman ne de uzayla sınırlıdır. Dolayısıyla *Vishistadvaita of Ramanuja* ilkesini dikkate alabiliriz. Tanrı evren ile birlikte kapsayıcıdır.

Eleştirisi

- i- Tanrı gerçek ve sonsuzsa, evren gerçek olamaz. Dünya sonlu ve geçici olduğundan Tanrı'nın evren, evrenin Tanrı olduğunu nasıl söyleyebiliriz. Evren ve Tanrı aynı olamaz.
- ii- Her şeyin Tanrı, Tanrı'nın her şey olduğuna inanıyorsak, evrende kötülükle ilgili bir problem olmamalıdır. Eğer Tanrı evrende ise bir takım kötülük ve kusurları var demektir. Ve hiç kimse O'nun eyleminden sorumlu olamaz.
- iii- Panteizme göre eğer Tanrı içkin ve bu evrenin içindeyse, Tanrı nasıl gerçek, ölümsüz ve sonsuz olabilir. Tüm bunlar bu kuramla açıklanamaz.
- iv- Bu kuram, neden ile sonuç arasındaki ayrımı gözden kaçırmaktadır. Bu da mantıksal bir hatadır.

- v- Panteizm, Tanrı'nın gerçek ve bağımsız olduğunu söyler. Bu, sonlu ben'in bağımsız ve özgür olmadığı anlamına gelir. Bu da ahlaki ve ben'in doğasını yok saymaya götürür.
- vi- Son olarak, bu kuram toplumda dinsel güçlülere neden olmaktadır. Panteizmde Tanrı bireysel bir varlık değildir. Buna bağlı olarak insanın da, dinsel aktivitelerinden ayrı bir kişiliği olmaz. Dolayısıyla bu, doyurucu ve güçlü bir kuram değildir.

Panenteizm

Panenteizm ya da teizm, deizm ile panteizmin birlikte uzlaşımına dayanan bir kuramdır. Tanrı'nın hem aşkın hem de içkin olduğunu ileri sürer. Genelde Hegel ile anılır ve her şeyin Tanrı'da olduğu anlamına gelir. 'Pan', her şey; 'en' içinde, 'teos' ise Tanrı anlamına gelir. Bu kurama göre Tanrı, evrenin her anında vardır ve bireysel olarak evrenle bağlantı halindedir. Öyleyse Tanrı evrende içkindir. Yine evren Tanrı'dan ve Tanrı'dadır, fakat Tanrı değildir. Öyleyse Tanrı evrenden aşkındır. Sonuç olarak, Tanrı, evrende içkin olmakla birlikte, evrenden aşkındır. Böylece Tanrı, hem aşkın hem içkindir.

Bu kuram, Tanrı ile evren, sonlu ile sonsuz arasında organik ilişki görüşünü içeren Hegelci bilinen metafizik idealizmi temel alır. Panenteizm, Tanrı'nın, en üst kişilik, evrenin yaratıcısı, destekleyicisi ve koruyucusu olduğuna inanır.

Teizm kavramı da, panenteizm ya da bilinen monoteizm gibi aynı şeyi ifade etmek için kullanılır. Tanrı sonsuzdur ve evreni yaratan, yöneten ve koruyan gibi tüm nitelikler onundur. Tanrı evrenle olan aşkın ilişkisinde her ne kadar zaman ve uzayın ötesinde olsa da, evrenle olan içkin ilişkisi, zaman ve uzayı Kendinde içerir. Oldukça emin bir biçimde bu kramın hemen hemen tüm kuramları içerdiği söylenebilir. Teizmi savunan Batılı filozoflar arasında Descartes, Locke, berkley, James Ward, Hegel, v.s. vardır.

Eleştirisi

- i- Ortaya çıkan soru şu: Tanrı nasıl hem içkin hem de aşkın olabilir? Bu mantıksal açıdan tutarsızdır.
- ii- Bu kuram, deizm ve panteizm gibi iki kuramın hatalarını içerir. Eğer her şey Tanrı'daysa, Tanrı her şeyden daha fazlası olamaz.
- iii- Bu kuram, Mutlak'ın parçası üzerinde mutlak aşkınlığa inanmadığından, Tanrı ile mutlak arasında ayırım yapmaz.

Tanrı ve Evren

- iv- Bu kurama göre Tanrı ne zaman ve uzayın içinde ne de zaman ve uzayın ötesinde olabilir. Bu bir mantısal çelişkidir.
- v- Ayrıca bu kuram, bir dualizm anlayışı çağrıştıran dinsel güçlüklerle neden olmaktadır. Ne irade özgürlüğünü ne de Tanrı'nın kişilik sahibi olduğunu garanti eder. Özgürlük olmadan spiritüel yaşam anlamsızdır.
- vi- Bu kuram insan algısının ötesindedir. Bu, Tanrı'ya ilişkin mistik ve irrasyonel bir yaklaşım biçimidir. Bu kuram, rasyonel bir zihnin gereksinimlerini karşılamaz.

Bununla birlikte, teistik Tanrı kavramı, vahyedilmiş farklı dinsel geleneklerle iyi bir uyum gösterdiğinden, dinle ilgilenen filozofların büyük ilgisini görmüştür. Böylece panenteizm ya da teizm üç kuram içinde en iyisi olarak gözükmemektedir.

Ateizm

Ateizm; ya Tanrı'nın var olmadığı ya da varsa eğer insan varoluşunu hiç bir şekilde etkilemediği anlamına gelir. Bu kuramı desteklemek için, rasyonel anlayış ve bilgi, bilimsel gelişme ve materyalistik düşünceler içeren deliller ileri sürülür. Ateistik anlayış şunu ön görür: şekil olarak bir zamanlar Tanrı kavramından hareketle cevaplandırılan sorular, artık bu gün bilimsel bilgidен hareketle cevaplandırılabilir. Ateistler, insanlık tarihinde dinsel inancın oynadığı rolün Tanrı'nın gerçek varlığı ile hiçbir ilişkisinin olmadığını iddia eder.

Bu kuramın felsefi temeli, hiçbir doğa üstü kavram içermeyen bir sistemle evreni nasıl bileceğimize ilişkin uygun bir rasyonel kavrayışı koşul olarak kabul eder. Materyalist filozoflara göre, Tanrı ve evrene ilişkin bilgi ve deneyimimiz maddesel objelerden başka bir şey içermez. Henüz teist filozoflar tarafından Tanrı'nın özüne ilişkin tutarlı ve doyurucu bir kuram ileri sürülmemiştir. Epikür'ün görüşünü temel alan antik çağdan Bertrand Russell, A. J. Ayer, Schlick, Carnap, v.b. 20. yüzyıl filozoflarına varıncaya kadar, Tanrı düşüncesinin paradoks ve çelişkiler içerdiği ileri sürülmüştür.

Arnold Toynbee, tüm dinlerin ilk taraftarlarının akıl ve kalplerine olan bağlılığı yitirdiğini ifade eder.

Karl Marx, dini ekonomik bir serüven aracı olarak ele alır. Şöyle demiştir: "İnsan dini yapar, din insanı değil. Din, ruhsuz durumun ruhu gibi, sıkıntı veren yaratığın işareti, kalpsiz dünyanın kalbidir. O, insanın ahyonudur. ..." (2).

Nietzsche, Freud ve diğerleri tarafından geliştirilen psikolojik kuramlar, dinsel inançların, insanların dinsel değil yararsız beşeri isteklerinin yansıması olan bir takım gereksinimleri nedeniyle ortaya çıktığını iddia eder. Walter Kaufman

şöyle der: "Tanrı ve düşünceler, bütünüyle evrende görülen insan doyumsuzluğunun güçlü anımsatıcılarıdır ..." (3)

Ayrıca, Tanrı'nın öldüğünü söyleyen, birer Hıristiyan Amerika'lı ateist olan Thomas J. J. Altizer ile William Hamilton, son noktada modern insanların Tanrısız oldukça iyi yaşadıklarını ve dolayısıyla kendilerini O'nun varlığı hakkında sıkıntıya sokmadıklarını iddia etmişlerdir.

Benzer şekilde, Charvaklar da Tanrı'nın varlığına inanmazlar. Tanrı'nın varlığı algılanamaz. Doğrusu onlar sadece maddenin gerçek olduğunu düşünürler. Dolayısıyla maddesel evrende Tanrı yoktur.

Eleştirisi

- i- Evrenin yaratılışı ve Tanrı bütünüyle inkar edilemez. Evreni yaratan bir yaratıcının var olması gerekir.
- ii- Modern dünyada bilimsel gelişme olmasına rağmen, insanlar hala kalben Tanrı'ya ve onun evrenle olan ilişkisine inanmaktadır.
- iii- Even sadece madde ya da objelerden ibaret değildir. Teist ve idealist filozoflara göre, o aynı zamanda bir ruh ve idedir de.
- iv- İnsanın farklı gereksinimleri vardır. İnsan temel gereksinimlerini, lüks gereksinimlerini, düşsel gereksinimlerini ve gereksiz gereksinimlerini bile karşılayabilir. Maddesel gereksinimimizin Tanrı gibi olmadığı bir gerçektir. Bununla birlikte, insan, Sri Ramakrishna, Sri Aurobindo, Swami Ramana, Dhruva, Prahalada, v.b. örneklerinde olduğu gibi Tanrı'ya gereksinim duyar.

Farklı düşünür ve filozoflar Tanrı'nın yokluğuna ilişkin kendi görüşlerini ileri sürmüştür. Ancak onların kanıtları, sadece taraflı ve kanıt için kanıttır. Onlar, teistlerin dinsel deneyimlerini görmezlikten gelirler.

Agnostisizm

Agnostisizm, kavram olarak 'bilinemezcilik' anlamına gelir. Bu, Tanrı'nın varlığını red veya onay için yeterli neden ileri sürmeyen bir kuramdır. Bu agnostik kuram, temelde Huxley, Spencer, David Hume ve Voltaire tarafından ortaya atılmıştır. Agnostikler, son tözler, nedenler, ruh, v.b. konusunda bir şey bilmezler.

Agnostisizm kavramı ilk defa Huxley tarafından kullanılmış, ancak Herbert Spencer ismiyle özdeşleştirilmiştir. Yunanca kökü, 'bilgisizlik' anlamına gelir. Spencer, mutlak bilginin imkansız olduğuna inanmıştı. Tüm bilgiler görecedir ve madde, hareket, güç ve bilinçten öte ulaşamazlar. Bunlar ise bilinmesi mümkün olmayanın sadece tür ya da sembolleridir.

Huxley bu kavramı, Tanrı'nın varlığını reddetmemekle birlikte, onun gerçek doğası hakkında bir şey bilemediğimize ilişkin kanısını göstermek için dinsel anlamda kullanmıştır.

Hume septik bir filozoftur. O, Tanrı'ya inanmanın spekülasyon ya da salt gerçeği bilme arzusunun bir sonucu değil, "aksine ilgili inancın kaynağının mutluluk endişesine, gelecek acısıyla ilgili korkuya, ölüm ürpertisine, intikam arzusuna, yiyecek ve diğer gereksinimlerle ilgili iştihaya bağlı olduğunu" savunur. Böylece Hume'a göre, biz, ne Tanrı'nın zorunlu olarak var olduğunu *a priori* olarak kanıtlayabilir, ne de, özünün ne olduğunu bilmediğimizden, Tanrı'nın varlığının Kendi özünün zorunlu bir sonucu olarak var olduğunu doğrulayabiliriz.

Eleştirisi

- i- Bu evrende hiçbir şey imkansız değildir. Bir kimse, gelecek tüm zamanlarda kimi şeylerin bilinmeyen olarak kaldığını unutmamalıdır. Budan, Tanrı'nın özünü bilmenin çok güç olduğu sonucu çıkar.
- ii- Hume, Herbert Spencer, v.b. Tanrı'yı kendi psikolojik duygu ve düşünceleriyle analiz etmişlerdir. Onlar, kendi neden ve rasyonel yetileriyle Tanrı'ya baş vurmamışlardır.
- iii- Tüm agnostik filozoflar, Tanrı'yı zaman ve uzayda yer alan madde ve obje açısından düşünmüşlerdir. Fakat Tanrı metafizik bir şey olup, zaman ve uzayın dışındadır. Öyleyse Tanrı hakkındaki duyumumuz, öznel ve içsel olup, nesnel ve dışsal değildir. Muhtemelen Hume'un bilgisi sadece fenomenal olan ile sınırlıdır.
- iv- Agnostik teoriye göre, akıl, ruh, Tanrı, v.b. gibi son gerçeklikler imkansız şeylerdir. Farklı din adamlarının dinsel deneyimlerinin Tanrı'nın özü ve varlığını güçlü bir biçimde kanıtlaması gösteriyor ki, bu bilgi insan deneyiminin dışında değildir.
- v- Hume, bizlere son gerçekliklerle ilgili sorunlara doyurucu çözümler sunmada başarısız olmuştur. O, kendi empirik ve metafizik alanlarında tutarsızdır.

Naturalizm

Naturalizm kuramı, evremizde yer alan tüm fenomenleri doğal yasalara bağlı olarak açıklama girişimidir. Bu kuram, doğanın özü gereği nihai gerçeklik olduğunu savunur. Doğayı hareket, enerji ve doğal yasalarla açıklar. Naturalizm, sadece fizik bilimin kavramını değil, doğa ve deneyimlerimize ilişkin araştırmalardan çıkan her hangi bir kavramı kullanmamıza da izin verir.

Naturalizm, ne bilimsel madde yasaları ve enerji ilkeleriyle sınırlı ne de materyalizmden çıkan bir kuramdır. Bizler, doğa deneyimine ve doğa yasalarına ulaşmak için evreni araştırmak zorundayız. Bu kuramdan, doğa deneyim ve duyumunun Tanrı ya da ruhu dışladığı sonucu çıkmaz. Bizleri doğanın spiritüel yönüyle şimdi daha çok ilgileniyoruz; çünkü, doğaya ilişkin bilimsel sistem, eksiksiz gerçek olamaz.

Agnostik naturalizm, James Ward tarafından, 'maddesiz materyalizm' olarak olağan üstü bir biçimde karakterize edilmiştir. Nasıl olsa, insan bilinci açısından spiritüel değerler ve amaç bu dünyada gerçektir.

Henry Bergson, Nietzsche, William James, John Dewey ve diğerleri, ilgili bilim tarafından ortaya konan anlayışları metafizik kuramlarla genişleterek, gerçeğin doğasına ilişkin genel kuramları salt naturalistik terimlerle oluşturmaya çalışmışlardır.

William James, *The Will to Believe* isimli ünlü denemesinde, geçerli kanıttan yoksun olan Tanrı'nın varlığı ya da yokluğunun, yaşamını Tanrı varsayımı üzerine oturtmayı arzulayan biri için son derece ciddi bir konu olduğunu ileri sürer.(5)

Eleştirisi

- i- Naturalizm, tüm doğal fenomenleri bilimsel yasalara dayanarak açıklar; ancak doğa ya da evren yasalarını içermez.
- ii- Naturalizm, materyalizmin değişik bir türü değildir. Bunlar birbirinden farklıdır. Materyalizme öre madde gerçek, naturalizme göre ise doğa gerçektir.
- iii- Naturalizm, evrenin kesin anlamını vermez. Temel doğa kavramı hakkındaki açık boşluk, güçlü bir eleştiridir.
- iv- Naturalizm, daha çok görüş ve enerji üzerinde yoğunlaşır, ruh ve doğa üzerinde değil.
- v- Naturalizm, bireyin, yaşamında önemli rol oynayan dinsel ve metafizik deneyimlerini açıklamada başarısızdır.

- vi- Naturalizm kuramı, bilimsel yasa ve keşiflere bağlı olarak değiştiğinden, felsefi açıdan güçsüz ve tutarsızdır.

Sonuç

Tanrı ile evren arasındaki ilişki Deizm, Panteizm, Panenteizm (Theizm), Ateizm, Agnostisizm ve Naturalizm kuramlarıyla tartışılmıştır. Bununla birlikte, Dualizm, Sınırlı gayr-i dualizm ve monizm dikkate alınmadan, konu tamamlanamaz.

Hindistandaki dualist düşünürler, mutlak güçlü, mutlak bilgili, bütünüyle seven, evreni, yoktan değil, öncesiz even maddesinden yaratan gibi övülmüş niteliklere sahip olağanüstü bireysel bir Tanrı'ya inanırlar. Tanrı evrenin yeter nedenidir ve doğa maddesel bir nedendir. Onlar, ruhun birden var olduğuna değil, ancak geçmişte var olduğuna ve gelecekte de sonsuza dek varolacağına inanırlar. Onlar, doğa gibi, bireysel ruhların da ölümsüz olduğunu söylerler. Her bir ruh, bir müddet doğada potansiyel olarak kaldıktan sonra, evrim ya da yaratılışa ilişkin yeni dönüşümün başındaki nedensel konumdan kurtulur ve kaba formlarda ortaya çıkar. Hindistan'da dualistik sistem, insan ruhunun, tanrısal zeka aydınlanması içeren doğanın sonsuz bir parçası ve sonsuzca küçük derece tanrısal güç içeren ve görevi ibadet, iyi eylem, iyi düşünce ve sevgi ile Tanrı'ya hizmet olan bir şey olduğunu ileri sürer. Karşılıklı olarak tanrı her şeyi sever ve her şey tarafından sevilir. Onlar, her bir ruhun Tanrı'da ve diğer ruhlardan ayrıldığına, ancak Tanrı ile olan ilişkisinin ışığın güneşle ya da kıvılcımın ateşle olan ilişkisine benzediğine inanırlar. Hint dualistik düşünürlerine göre, bireysel ben ve onun Tanrı'yla olan ilişkisi konusundaki görüş bundan ibarettir.

Dualistik Tanrı anlayışını savunan bir diğer grup da sınırlı gayr-i dualistlerdir. Bu düşünürler dualistlerden biraz daha öze inerler. Onlar, Gerçek'i algılama ve insanın Tanrı ile olan ilişkisinde bir adım daha ileri giderler. Onlara göre Tanrı, artık kozmik-üstü, evrenin daha ötesinde ve ondan ayrı değil, kozmik-içidir. O, artık dıştan yöneten değil, Antaryamin yani içten iç-yöneticidir. O, hem evrende içkin hem de aşkındır. Tanrı, evrenin yeter nedeni olduğu gibi, maddesel bir nedendir de. Brahman gerçekten bireysel benleri (jivas) ruhlardan (cit), fiziksel evreni ise maddeden (acit) yaratır. Ancak evren Brahman'a bağlıdır ve bağımsız bir varlığı yoktur. Evren Tanrı tarafından yaratılan bir yanılsama değildir. Bu nedenle, jiva (ruh) Brahman kadar gerçektir. Bireysel ben, Brahman'ın gerekli bir parçası olup ölümsüz ve gerçektir.

Bireysel ben somutlaşmış ruhtur. Her bir bireysel ben Tanrı'dan gelen bir kıvılcımdır, fakat ona Tanrı denemez. Tanrı her yeredir. Tanrı evreni ve doğayı kuşatır, ama yine de onlardan aşkındır. O, sonsuz, ancak her hangi bir beşeri şekli olmayan kişidir. Sınırlı gayr-i dualistler der ki: Tanrı her hangi bir şekilde sınırlanamaz; çünkü her şekil uzay ve zamanda bir sınırlamadır. Böyle

olmakla birlikte o, kendisine yakaranların isteklerini doyuma ulaştırmak için, farklı şekillerde görünebilir. Bedenimiz Tanrı'nın bedeninin bir parçası, aklımız ise evrensel ya da kozmik iradenin bir parçasıdır. İşte bu, sınırlı gayr-i dualistik Tanrı kavramı olarak isimlendirilir. Başka bir deyişle, Tanrı birdir, evren ve insan ruhları Tanrı'dadır, ama yine de her biri kendi bireyselliğini korur. Tanrı ağaç, bizlerse onun dalları gibiyiz. Tanrı okyanus, bizlerse onun dalgaları gibiyiz.

Monistik ya da dualistik olmayan düşünürlere gelince; onlara göre, son gerçeklik tektir ve bir ikincisi yoktur. Brahman tek gerçektir, birdir ve ikili değildir. Jiva (bireysel) ve evren Brahman'ın gerçek bir dönüşümü değildir; onlar Brahman'ın görüntüsüdür. Ad ve şekil evreni, Brahman'a bağlı bir yanılsama ve aldatmadır. Tanrı, fiziksel evrenin yaratıcısı, koruyucusu ve yok edicisidir. O, ölümsüz, bir ve saf bilinçtir. O, içkin ve her yerdedir.

Sadece Brahman gerçektir; evren yanılgıdır, bireysel, başkası değil, Brahman'dır. Tanrı, *maya* (illizyon) olarak Brahman'ın yansımasıdır. Advaita Vedanta'ya göre evren, ipten-yılan gibi, bir yanılsama ve görüntüdür. Ancak jiva (bireysel ben) bu tür bir yanılsama değildir. Evren ontolojik açıdan gerçek dışı ve yanılgıdır. Fakat ontolojik açıdan jiva Brahman'ın kendisidir.

Tüm bu kuramlar, başka bir deyişle dualizm, sınırlı gayr-i dualizm ve monizm, bu evren ve onun *jivaları* için zorunludur. Biri diğerini yadsımaz, ve basit olarak birbirlerini tamamlar. Dualist olmayan (Advaitist) ya da sınırlı advaitist, dualizmin yanlış olduğunu söylemez. O gerçeğe ulaşan yoldadır; öyleyse bırakalım herkes, kendi düşüncelerine göre, evrenle olan vizyonunu yakalsın. Monizm daha üst bir yaşam şeklidir; orada Sat, Cit ve Ananda (Varoluş, Bilgi ve Mutluluk)'un dışında ne Tanrı, ne doğum ne ölüm, ne özür ne acı, ne iyi ne kötü, ne ad ne şekil vardır. Böylece o, dualizmle başlar, sınırlı bir monizme doğru devam eder ve mükemmel monizmle son bulur.

Referanslar

- 1- Chakravarty, S.J., **An Introduction to Philosophy**, s. 269
- 2- Cogley, John., **Religion in a Secular Age**, s. 29.
- 3- Kaufman, W., **Critique of Religion and Philosophy**, s. 29.
- 4- Thilly, **History of Philosophy**, s. 360
- 5- James, William., **The Will to Believe and other Essays**, s. 26.